



Paár Ádám

Vírus, film, politika

Az emberiséget / társadalmat /, kisebb közösségeket (város, falu stb.) fenyegető járványok hálás témát jelentenek az akció-, horror- és sci-fi filmrendezők számára. Az 1970-es években az ebola, az 1980-as években az AIDS, majd az 1990-es években megint az ebola, a 2000-es évek végén a H1N1 váltott ki félelmet világszerte, megihletve a filmrendezőket is. Valószínűleg a [koronavírus](#) is előbb-utóbb a mozgóképre költözik.

Ebben a tanulmányban nem foglalkozom a horror és sci-fi műfajba sorolható járványfilmekkel (zombifilmek, *A Vörös Halál álarca*, *Az utolsó ember a Földön*, *12 majom*, *Legenda vagyok*, *Androméda törzs*), hanem kizárólag azokkal, amelyek társadalmi és politikai drámák, vagy legfeljebb akciófilmek. Nem is önmagában a járvánnyal, mint egészségügyi kihívással való megküzdés áll a kutatásom középpontjában, hanem az, hogy a filmben szereplő politikai /katonai /adminisztratív hatalmak, szervezetek vagy egyes személyek hogyan viselkednek. Hogyan reagálnak a járvány társadalmi következményeire? Milyen eszközöket vetnek be? Van-e különbség a lényegüknél fogva autoriter szervezetek (hadsereg, titkosszolgálat) és a szakértők (a tudomány emberei) között?



Tehát nem annyira magáról a vírusról van szó, mint inkább a politika, tudomány és társadalmi pszichózis összefüggéseiről.

És a zenekar tovább játszik

Az *És a zenekar tovább játszik* című társadalmi dráma az AIDS fölfedezésének történetét meséli el. Mielőtt rátérnék a filmre, talán nem árt fölidézni, hogyan jelent meg először a betegség.

Az Egyesült Államokban működő *The Centers for Disease Control* nevű egészségügyi szervezet 1981. május 6-án kiadott heti jelentésében azt írta: „1980 októbere és 1981 májusa között öt aktív homoszexuális életet élő fiatalembert kezeltek pneumocystis carinii tüdőgyulladással három különböző Los Angeles-i kórházban. A páciensek közül kettő meghalt.” Így kezdődött az AIDS (**A**cquired **I**mmune **D**eficiency **S**ndrome, azaz *Szerzett immunhiányos tünetegyüttes*) kutatásának története. Három éven belül egy amerikai és egy francia kutatócsoport egyaránt föltárta az AIDS okát. A vírus a nemzetközi egészségügyi szervezetek döntése alapján a HIV (**H**uman **I**mmunodeficiency **V**irus, emberi immunhiányt előidéző vírus) nevet kapta.

A betegség, mint ahogyan arra az egészségügyi szervezet jelentése is utal, először a kaliforniai meleg közösségekben, azon belül is a férfiak körében jelent meg, ezért hosszú ideig a konzervatív politikai véleményformálók úgy vélekedtek, hogy ez csupán a meleg közösségek problémája. Ez súlyos előítéleten alapuló vélemény volt, ráadásul az egészségügy hamarosan megcáfolta.



Mert bár igaz, hogy az első áldozatok valóban a melegek voltak, ám hamarosan új fertőzötteket találtak az afrikai és haiti bevándorlók, valamint az intravénásan drogot használó emberek között. Majd pedig néhány olyan eset is történt, ahol akár a homoszexualitás, akár az intravénás droghasználat kizárható volt: vérátömlesztéses betegek is elkapták a gyilkos kórt. A halálozási arány 40%-os volt. Ez érthetően megriasztotta az orvosokat, annál is inkább, mert sötétben kellett tapogatózniuk. Kezdetben abban sem voltak biztosak, hogy nemi úton terjed a betegség.

Sem a melegek, sem az intravénás drogfogyasztók, sem az afrikai és haiti bevándorlók nem tartoztak az akkori amerikai kormányzat kegyelt csoportjai közé. Az előítéletes attitűd súlyosan hozzájárult ahhoz, hogy a Reagan-kormány alábecsülte a Kaliforniában és New York-ban kibontakozó furcsa járványt. Nem csak az ultrakonzervatív kormány, hanem a média és a társadalom is sokáig abban a hamis tudatban élt, hogy a lakosság többsége védett, mert csak a melegeket fertőzi meg a vírus. A filmben is elhangzik a melegjogi aktivista, [Bill Kraus](#) és az orvos közötti beszélgetésben, hogy a tévétársaságok teljesen érdektelenek, nem beszélnek az ügyről. A melegjogi aktivista azt mondja, hogy a médiumoknak ez „nem hír”, és hogy egy újságíró azt mondta neki, hogy ez csak olyanokat érdekel, akik „maguk is melegek, vagy azt szeretnék, hogy az összes meleg haljon meg.”

Nemcsak a média, hanem az egészségügyi szereplők is felelőtlenül elhallgatják a kórt.



A kórházigazgató azt mondja négyszemközt, zárt ajtók mögött az orvosnak, hogy panaszkodnak neki azért, hogy „olyan betegek” járnak a kórházba. Látszik tehát a társadalom felől az áldozatok (ti. melegek) hibáztatása.

Ekkor, az 1980-as években, a Reagan-korszak idején az amerikai szövetségi kormányzat drasztikusan csökkentette az egészségügyi tárca kiadásait. Az AIDS-pánik nem érthető meg a korszakra jellemző szociális helyzet ismerete nélkül: megkezdődött a legszegényebb, leginkább hátrányos helyzetű társadalmi rétegek, az egyedülálló anyák, a tartós munkanélküliek, a gettókba szorult kisemberek hibáztatása. Mindez kéz a kézben járt a kultúrharc fölszításával: a gazdaság mellett kulturális értelemben is egyre konzervatívabb irányba tolódó Republikánus Párt körül megszerveződött az „új jobboldal”, amelynek számos mozgalma (pl. az 1979-ben szerveződött *Moral Majority*) ellenséges volt a homoszexualitással, a hippy mozgalommal, a kábítószer-fogyasztókkal és a prostitúcióval szemben. Stigmatizálták a melegeket, a könnyűdrog-fogyasztókat, a prostituáltakat, és őket tették felelőssé az egészségügyi és bűnözési mutatók romlásáért, valamint azért, hogy a „keményen dolgozó, adófizető kisember” állja a kezelésükért a „cechet”, vagyis az egészségügyi rehabilitáció költségeit.

Hogyan áll az amerikai pártrendszer két nagy pártja a melegekhez, akik az AIDS első áldozatai voltak? A Republikánus Párt akkoriban konzervatív alapon elutasította a melegek polgárjogi mozgalmát. Ám a Demokrata Párt sem volt ekkor még a melegek támogatója.



A film ábrázolja, hogy amikor a Demokrata Párt megkezdi a párt 1980-as programjának kidolgozását, a meleg mozgalom egyik vezetője, Kraus felszólal a párt elnökelölő konvencióján. Kifejti, hogy „a melegjogi program, amelyet szeretnénk, ha belevennének a programba, nem kér különleges előjogokat... Amit a javaslat kér, az az, hogy a Demokrata Párt ismerje fel, hogy mi, ennek az országnak a meleg lakosai, szintén emberek vagyunk.” A melegjogi mozgalom éppen az etnikai (afroamerikai, indián, spanyol ajkú stb.), polgárjogi mozgalmakból nyert önbizalmat, és azt remélte, hogy ahogyan előbbieket, a demokrata párti vezetés támogatja az ő törekvéseiket is.

A Demokrata Párt azonban, ahogyan a filmből is kiderül, kétkulacsos politikát folytatott ezzel kapcsolatban. Bár jól jöttek persze a meleg emberek szavazatai, ám ezzel párhuzamosan nem akarta elidegeníteni magától szavazótáborának a konzervatív érzelmű részét. Márpedig ez reális veszély volt, hiszen 1968 óta egyre tartott az áramlás a Demokrata Párttól a Republikánus Párt felé. Erre az időszakra kialakult a „Reagan-demokrata” fogalma, amely azokat a társadalmi csoportokat jelölte, amelyek korábban a Demokrata Párt tősgyökeres szavazóinak számítottak, de az 1970-es évektől a markánsan konzervatív arculatú Republikánus Párt magába szippantotta őket, és így már Reagan támogatóinak számítottak: ilyenek voltak a kékgalléros munkások, a déli „fehérek”, de egyre nagyobb arányban a konzervatívabb zsidók és katolikusok is. Az 1930-as évek New Deal-koalíciója fölbomlott. Mint látható, a vallásos csoportok nagy arányban képviseltették magukat az új kormány táborában, és ennél fogva



hajlottak arra a leegyszerűsítő magyarázatra, hogy az új betegség Isten büntetése a melegek, a prostitúció és pornográfia miatt.

A republikánus Reagan-kormányzat a költségvetési egyensúly helyreállítását tűzte ki célul, és a szociális és egészségügyi politikát ennek rendelte alá. Ronald Reagan a filmben bejátszott archív híradófelvételen kijelenti, hogy a védelmi tárca kivételével egyetlen más minisztérium sem számíthat pénzügyi támogatásra. De, mint mondja, „a védelmi tárca a költségvetés egyértelmű nyertese lesz.” A filmben az orvosok körében többször elhangzik a panasz a pénztelenség miatt: a költségvetés olyan drasztikusan csökkentette az orvosi kutatások szövetségi forrásait, ami akadályozta a munkájukat.

Milyen konklúziót vonhatunk le a film kapcsán? Több szinten vizsgálható a járvány és a külső szereplők kapcsolata. Először nézzük meg a társadalmat! Mint látható, az orvosoknak és a meleg közösségeknek a társadalommal való kapcsolata konfliktusos volt. A társadalom – részben a politika, részben saját értékrendje miatt – egy csoport (melegek), majd több kis csoport ügyének tartotta a betegséget. Ennélfogva nem megnyugodott, hanem a félelme növekedett a melegektől, majd az intravénás kábítószer-fogyasztóktól. Az, hogy kiderült, vérátömlesztés útján is el lehet kapni a betegséget, nem a részvétet, hanem a félelmet növelte. Ismét bebizonyosodik az a szociálpszichológiai tézis, hogy az emberek hajlamosak hibáztatni a betegeket, illetve azokat a csoportokat, amelyek a betegségtől érintettek.



A film eredeti archív híradórészletek révén idézi föl, miként hatalmasodik el a félelem az embereken. Két nővér fölmond a kórházban, mert nem akarják ellátni az AIDS-fertőzött betegeket. Betiltják az elsősegély tanfolyamokat, nehogy az újraélesztés gyakorlása során elkapják az AIDS-et. Ezekből a példákból látható, hogy mennyi tévhit, rémhír terjengett az AIDS-ről (s egyébként ezek példázák, mennyire fontos a tájékoztatás).

De konfliktusos volt a melegjogi mozgalom és az orvosok kapcsolata is. Az orvosok javasolták a közfürdők bezárását, amelyek a meleg közösség számára lehetőséget nyújtottak a közösségi élményre. A melegek azonban nem voltak egységesek ebben a kérdésben. Ők a szabadság megélését látták a fürdők nyitva tartásában. Ez egyúttal magyarázza, miért olyan nehéz az intézménylátogatási tilalom bevezetése. A melegek számára az egészséggel egyenrangú, hogy legyen egy hely – mint ahogyan az egyikük mondja – ahol nem érzi magát „szörnyetegnek”.

A második szint a tudományé. A tudósok természetesen kezdetben sötétben tapogatóznak, hiszen egy olyan betegséggel találkoznak, amelynek eleinte se az okát, se a terjedés útját nem ismerik. Helyzetüket nehezíti, hogy a politika csökkenti az orvosi kutatásokra fordított szövetségi kiadásokat. A tudósok több ízben panaszkodnak arra, milyen irracionális mértékben csökkenti a kormányzat a költségeket az orvosi kutatásra. A Reagan-kormányzat nem támogatja a [Dr. Don Francis](#) által benyújtott 37 milliós költségvetésű gyógyítási és megelőzési programot.



Hiába érvelnek a kutatók azzal, hogy ha most nem cselekszenek, évek múlva milliárdokat kell költeni a betegek kezelésére.

A harmadik szint a politika. Sem a Demokrata, sem a Republikánus Párt nem eléggé érzékeny a meleg problémáira. Ezért becsülik alá eleinte az AIDS-et. Később azonban változik a helyzet, ahogyan kiderül, hogy a betegség nem csak egyes csoportokat képes fertőzni, és ahogyan a tudományos eredmények is bizonyítják a vírus veszélyességét. Egy archív híradófelvételt vágnak be, ahol Henry Waxman kaliforniai képviselő szembesíti a kormányzatot az előítéllettel: „Ha ez a betegség gyerekeket vagy kongresszusi képviselőket támadt volna meg, biztos vagyok benne, hogy a reagani vezetés mindent megtett volna, hogy cselekvésre ösztönözze a kormányzatot”.

Vírus

Míg az *És a zenekar tovább játszik* egy létező betegségről szól dokumentumfilmszerűen, addig *A vírus* című amerikai film egy fiktív, bár az afrikai ebola által ihletett betegségről szól. Sam Daniels ezredes rájön, hogy Afrikában egy új, az influenzához hasonló halálos betegség bukkant fel, amely iszonyú sebességgel terjedhet el. Egy falu teljes lakosságát már elpusztította a kór, csak a varázsló maradt életben, aki az istenek büntetésének tartja a betegséget a polgárháború miatt. Daniels hazatér. Hiába próbálja – mint a főhős megannyi amerikai filmben – figyelmeztetni a bürokráciát, zárt fülekre talál. Egy kismajom behurcolja a betegséget az Egyesült Államokba, és egy teljes kaliforniai



kisvárost vesztegár alá vesznek a halálos kór miatt. Kiderül, hogy a vírust biológiai fegyverként az amerikai hadsereg titkos részlege fejlesztette ki.

Az ellentét itt is több szinten jelentkezik. Először is a kutató, azaz Daniels és a bürokrácia, illetve a politika között. Fölöttese, Billy Ford tábornok és az ármánykodó Donald McClintock tábornok akadályozzák Danielst: előbbi, mert eleinte nem hiszi el Daniels aggodalmát a járvány pusztító hatása miatt, utóbbi pedig azért, mert érdeke, hogy eltussolja, hogy a vírust az amerikai hadsereg fejlesztette ki. Daniels tehát az amerikai film tipikus alakja, a fölöttesei és a bürokrácia által akadályozott hős.

Érzékelhető, hogy Daniels-nek kettős fronton kell helytállnia: nemcsak a vírust kell megfékeznie, hanem saját fölöttesei ármánykodását is. Ez egy másik helyzet, mint az *És a zenekar tovább játszik*-ban, ahol az állam felelőssége csak közvetett a betegség terjedésében. A *Vírus*-ban nemcsak arról van szó, hogy a szövetségi kormányzat nem biztosít elegendő pénzügyi támogatást a betegség megelőzésére és a gyógyításra, valamint a vírussal kapcsolatos kutatásra. A filmben az állami szereplők aktív bűnösei a vírus kialakulásának.

A filmben a fejlett világ gőgje is megnyilvánul. Daniels kirángatja egy estélyről Ford tábornokot, aki csak annyit mond a járvány által kipusztított afrikai faluval kapcsolatban: ha a járvány gyorsan terjed, az jó, mert a betegek hamar meghalnak, tehát elegendő izolálni egy helyen a járványt, és meghal mindenki, aki hordozója lenne. Ford tábornok szavaiból süt a nagyhatalmi, sőt superhatalmi gőg, melynek



magaslatairól elintézi az afrikai járványügyi problémát. Ugyanő azonban fokozatosan átmegy a jellemfejlődésen. Nem támogatja McClintock tervét, hogy egy napalmbombával megsemmisítsék a vesztegzár alá vett városkát, ezzel eltüntetve a vírust és a bizonyítékokat is. Daniels segítségére siet, amikor az meg akarja akadályozni a bombázást. Végül pedig letartóztatja McClintock-ot, noha tudja, hogy ezzel a saját ítéletét is aláírja.

Másrészt ellentét alakul ki a társadalom, pontosabban a mikrotársadalom, azaz a város lakosai és a politika között. A lakosok gyakorlatilag katonai ellenőrzés alá kerülnek. Kijárási tilalmat rendelnek el, és katonai járművek cikáznak az utakon. Láthatunk dulakodást a lakosok és a katonák között, sőt egyiküket géppuskaaggal mellbe, majd állon ütik, vagyis pillanatok alatt az 1960-as évek nagyvárosi diáktüntetéseit és polgárjogi tüntetéseit idéző jelenetek játszódhatnak le. Egy ember azt kiáltja: „Nekünk is vannak jogaink!” Ez a jelenet, illetve kiáltás direkten reflektál a 60-as évekre, amikor a tiltakozó diákok, pacifisták és a polgárjogi mozgalmak tagjai hasonlóan a minden amerikai állampolgárt megillető jogokra hivatkoztak. Ahogyan akkor, itt sem sikerül meggyőzni a hatalmat.

És természetesen a politika sem egységes! Az elnök hosszú ideig habozik, hogy McClintock és a hadsereg javaslatát elfogadva a katonai megoldást, azaz a pusztítást válassza. Csak akkor dönt a városka elpusztítása mellett, amikor meggyőződik, hogy 24 órán belül – a vírus kiszabadulása következtében – több tízmillió amerikai halhat meg. Fölmerül tehát a súlyos etikai dilemma, mint annyiszor a politikában és



a történelemben: szabad-e jó cél, jelen esetben az ország megmentése érdekében föláldozni emberek kisebb csoportját. Szabad-e a jó cél eléréséhez igénybe venni az embertelen eszközt, jelen esetben milliók megmentését ezrek föláldozása által?

Ahogy a filmben is elhangzik a kormányülésen, az amerikai alkotmány kimondja, hogy senkinek az élete, szabadsága és boldogságra törekvéshez való joga nem korlátozható. Márpedig akkor világos, hogy nem lehet föláldozni senkinek az életét. Mivel azonban az elnököt meggyőzik, hogy 24 órán belül több tízmillió amerikai haldoklik majd, mégis igent mond a katonai megoldásra. Persze, fölmerül a kérdés, hogy a hadsereg és a járványügy mindent megtesz-e annak érdekében, hogy a rossz opció – a vírus elszabadulása – ne következzen be, magyarul lokalizálható legyen. A vesztegár elegendő megoldásnak tűnik, hiszen a hadsereg veszi körül a várost. Ráadásul Ford és McClintock tisztában vannak azzal, hogy Daniels és társai mindent megtesznek a majom kézre kerítése érdekében, hogy kinyerjék belőle az ellenszérumot. Csakhogy, mint láttuk, ez pontosan keresztülhúzza a terveiket: attól félnek ugyanis, kiderül a titkos kísérlet minden részlete.

Politológiai szempontok a *Vírus* kapcsán

A *Vírus* című film eljátszik a gondolattal, mi történne, ha egy katasztrófa – jelen esetben egy halálos kór kitörése – miatt karanténba zárnák az Egyesült Államok egy részét, konkrétan egy kisvárost.



Ez nemcsak egészségügyi vagy járványügyi szempontból, hanem politológiai nézőpontból is izgalmas kérdést feszeget: egy demokratikus berendezkedésű ország kormánya korlátozhatja-e biztonsági érdekre hivatkozva az állampolgárai jogait, úgymint a szabad mozgás, a szólásszabadság vagy éppen a jog a tulajdonhoz.

Ez a helyzet különösen kiélezetten jelentkezik egy olyan országban, amelynek alapja a föderalizmus, azaz a tagállamok és a szövetségi kormányzat hatalommegosztása. Az Egyesült Államok társadalmának egy része a múltban attól félt, hogy a szövetségi kormányzat olyan túlzott hatalomra tehet szert, amely kaput nyit az önkényuralom előtt. A tagállami kormányzatok a szabadság biztosítékát a tagállamok jogaiban látták. A déli államok társadalmának és kormányzatainak egész magatartása a polgárháború (1861-1865) idején, és azt megelőző évtizedekben nem érthető meg a szövetségi kormányzat túlzott hatalmától való félelem nélkül. Az idők során a szövetségi kormányzat egyre nagyobb hatalmat, egyre szélesebb jogköröket vont magához.

Az egészségügyről eleinte az alkotmány nem rendelkezett, hiszen a tömeges egészségügy a világban csak a 19. század végén jelent meg, párhuzamosan az orvosi és természettudományok fejlődésével, valamint az iparosodás és urbanizáció folyamataival. Természetesen a sorozáson alapuló tömeghadseregek léte, azaz a katonai szempont is befolyásolta azt, hogy a kormányok kezdtek stratégiai kérdésként tekinteni az emberek egészségére, minden országban (a második búr háború idején a brit katonáorvosok megkongatták a vészharangot: a



katonai szolgálatra alkalmatlan, beteges fiatalok nagy számát a túliparosodott, túlvárosiasodott társadalom számlájára írták). Az emberek egészsége érték és állami érdek lett a kormányok számára. Az Egyesült Államokban a 20. században a demokrata párti (Roosevelt-, Truman-, Kennedy-, Johnson- és Carter-) kormányzatok a szociális kérdés, munkaügy, gazdaságirányítás, munkanélküli segélyezés, lakásügy, fogyasztóvédelem és környezetvédelem mellett kiterjesztették a szövetségi kormányzat befolyását az egészségügy területére is.

A járványügy is szövetségi hatáskör, a hadsereg pedig a szövetségi kormány karja. Minden adott tehát ahhoz, hogy járvány idején Washington visszaéljen hatalmával. A film ügyesen játszik ezzel a lehetőséggel. Sajnos nem megy elég mélyre abban a tekintetben, hogy nem látjuk a politikusok összecsapását a politikai és morális kérdések mentén, mint más filmekben. Helyette a politikai és a katonai intézményrendszer és érdekek összeütközését látjuk.

Eszmei szempontból is megvilágítható Ford és McClintock vitája. Ford azzal érvel, hogy nem szabad a törvényes hatalomnak terroristává válnia a saját népével szemben, még akkor sem, ha a rosszból (emberek meggyilkolása) jó (a halálos kór megállítása) következik. Ford képviseli tehát a klasszikus amerikai libertariánus álláspontot. Azt, amelyik például élesen ellenezte az 1960-as években a gyerekek buszoztatását a szegregált oktatás fölszámolása végett, de éppúgy George W. Bush iraki háborúját is, és a klímaváltozás elleni harcot sem azért utasítja el, mert az rossz a nagyvállalatoknak, hanem azért, mert



nem látja jelenleg egyértelműen bizonyítottnak, hogy érdemes az emberek szabadságát és fogyasztási szokásait korlátozni. Mindhárom esetben a szabadságjogok korlátozását véli fölfedezni. Mint látható, ez az álláspont jó és rossz gyakorlati szakpolitikákkal egyaránt összefonódhat. Ugyanakkor Ford tábornoknak sem volt aggálya, amikor nem amerikai állampolgárok, hanem afrikai parasztok életéről volt szó, mert az ő hangjuk nem hallatszik el Washingtonig.

Forddal szemben McClintock a klasszikus technokrata. Az emberek az ő számára pusztán számok, és úgy vesz el belőlük, vagy ad hozzájuk, szorozza vagy osztja el őket, hogy a képlet mindig az amerikai politikai rendszer, és egyúttal saját hatalma megtartásával legyen egyenlő.

Az első álláspont (ne nyúljunk senki szabadságához és tulajdonához) fundamentalista értelmezése is káros lehet, például egy gazdasági válság esetén, amikor szükségessé válhat a rendszer fenntartása, vagyis a radikális rendszerellenes mozgalmak és a diktatórikus megoldások elkerülése érdekében a szabadságjogok némelyikének ideiglenes korlátozása. De békeidőben, nyugodt körülmények között, amikor van esély a békés, mérsékelt megoldásra, a második álláspont, a technokratáé is hibás lehet. Erre mondja Ford tábornok azt, amikor McClintock a háborús helyzetekből hozza példáit a különleges fölhatalmazásra: „Most béke van.”

A két tábornok beszélgetése felhívja a figyelmet arra, hogy még a demokratikus berendezkedésű államokban is lehetnek olyan kérdések, amelyeket az intézményrendszer eltítkol az emberek elől.



A közpolitikai döntéshozatalt befolyásoló „vasháromszögek” (szakmai szervezetek, kongresszusi képviselőcsoportok, lobbicsoportok) hadsereghez kötődő nyomásgyakorló csoportjai elegendő képességgel rendelkeznek ahhoz, hogy a politikát rávegyék arra, hogy bizonyos dolgokat titkoljon el az emberek elől. A titkolózás azonban főszabály szerint ellentétes a demokrácia szellemiségével, amely a döntéshozatal nyitottságán alapul.

A hadsereg és a hozzá kötődő érdekszervezetek azonban arra hivatkoznak, hogy bizonyos nemzetbiztonsági szempontból releváns kérdéseket el kell titkolni a közvélemény elől. Részben azért, mert a nemzetbiztonsági kérdéseket eleve kivonják az általános etika alól, részben pedig, hogy az ellenséges államok ne jussanak a titkok birtokába. Nem véletlen, hogy McClintock, egyebek mellett, a Japánra ledobott atombombával példálózik a Ford tábornokkal folytatott vitájában.

Gyakran szóba hozzák az atombomba kifejlesztését és ledobását példaként arra, hogy a tömegpusztító fegyverek birtoklásának monopóliuma szükségképpen igényli, hogy e fegyverek kifejlesztését titokban tartsák. És ha már valakinek van tömegpusztító fegyvere, azzal érvelnek, hogy inkább a demokráciáknak legyen, önmaguk védelme érdekében, mintsem a diktatúráknak (sokszor fölvetik, hogy az Egyesült Államok a hitleri Németországgal és a császári Japánnal versenyfutásban fejlesztette atombombáját, és ki tudja, ha utóbbiak jutnak célba, az ottani vezetés moralizált volna-e az új fegyver



bevetésével). McClintock ezért nem érez lelkiismeret-furdalást amiatt, hogy az Egyesült Államok kifejlesztette a vírust biológiai fegyverként.

A Fertőzés

A 2000-es években sem tudtak ellenállni a járvány-témának. Ennek újabb keletű darabja a *Fertőzés*. A kiindulópont a *Vírushoz* hasonló, csak hogy itt kezdettől fogva egy globális problémával állunk szemben. Míg a *Vírusban* sikerült lokalizálni a halálos kórt egy kaliforniai városkában, a *Fertőzésben* a vírus elterjed a világ minden pontján. Egymástól függetlenül több ember lesz rosszul a világ több országában. A film igen népszerű lett a mostani koronavírus idején, aminek oka, hogy a filmbéli szituáció kísértetiesen emlékeztet a mostanira: a filmben Kínából, pontosabban Hongkongból érkezik a vírus (a mostani koronavírus szintén Kínából indult el), a kialakulásában a denevér a ludas, akárcsak a mostani esetben, és a tünetei szintén az erős influenzához hasonlatosak. Mindazonáltal a film cselekménye sokkal szétesőbb, mint a *Vírúsé*, ugyanakkor párhuzamosan bemutatja több szereplő viselkedését: a járványügyi szakemberét, az újságíróét, az orvosét, és a civil apáét, akinek egyetlen törekvése, hogy megmentse a lányát a karanténba zárt városban.

A politikusok hogyan reagálnak a válságra? Kezdetben az érveket sorolják a pánikkeltés ellen: most jön a karácsonyi bevásárlás, nem lehet akadályozni az emberek mozgását stb. A járványügyi nyomozó egy minnesotai cégnél nyomoz egy dolgozó titokzatos halála miatt, aki szintén a kórral fertőződhetett meg.



Közben a hadsereg itt is beavatkozik: ahogyan egy tábornok mondja Ellis Cheevernek, a *Center for Disease Control and Prevention* állami egészségügyi intézet munkatársának, szigorúan titokban kell tartani azt, hogy egy kongresszusi képviselő rosszul lett a kórtól, valamint azt is, hogy az elnököt biztonságba helyezték. Máskülönben elszabadul a pánik, az emberek megrohanják a bankokat, kiveszik a pénzüket, aztán megostromolják a boltokat, áruházakat, és minden összeomlik. Tehát ismét azt láthatjuk, hogy a katonai érdek ütközik az orvosi kutató érdekével. Előbbi számára bizonyos információk eltitkolása, utóbbinak a kutatás megkönnyítése az érdek.

A társadalom fékevesztetten reagál arra, hogy a gyógyszerárban nem tudnak kiadni újabb gyógyszermennyiséget. A kétségbeesés átcsap tombolásba és rombolásba. A tömeg megrohanja az élelmiszersegélyt szállító teherautókat, az apa bottal kergeti el lánya barátját, nehogy megfertőzze. A *Fertőzés a Vírusnál* sokkal reálisabban mutatja valószínűleg egy járvány szociálpszichológiai hatását. A *Vírusban* is látunk engedetlenséget, de az amerikai kisváros polgárai nem vetemedtek fosztogatásra és egymással szembeni erőszakra. Ott az erőszak a hadsereggel szemben jelentkezett, nem pedig egymással szemben. A *Fertőzésben* viszont minden kontroll lehull az emberekről.

A közösségi média hatásai is vizsgálható a filmben. Egy blogger, Alan Krumwiede posztol egy videót, amelyben megvádolja a tévéstúdióban ülő Cheevert, hogy a barátait titokban informálta arról, hogy hagyják el Chicagót, mielőtt a város köré karantént vonnak.



Cheever nehéz helyzetbe kerül, és nyomozás indul ellene. Egy blogger előbbre jár az információk terén, mint a hagyományos sajtó. Krumwiede blogját 12 millióan olvassák. Meggyőződése, hogy az egészségügyi szervezetek összejátshanak a gyógyszergyárakkal, és az egész vírus csak a gyógyszerlobbi trükkje. Ő úgy véli, hogy homeopátiás szerek elegendőek a vírussal szemben. Végül rémhírterjesztésért letartóztatják.

Végül vizsgálhatjuk a nemzetközi viszonyokat is. Egy kínai falucska lakosai elfogják az egyik amerikai doktornőt, ki akarják zsarolni, hogy elsőként kapjanak a kifejlesztett oltóanyagból. A doktornőt kicserélik az oltóanyagra, ám kiderül, hogy a kínai kormány kérésére placebót kaptak. Vagyis a kínai kormány hozzájárult ahhoz, hogy becsapják a saját polgárait. A doktornő megtudja ezt, és siet vissza a faluba, hogy figyelmeztesse a lakosokat.

Konklúzió

A fenti három film egyaránt tartalmaz morális és politikai jellegű döntéseket. Továbbá mindhárom filmben megjelennek a betegség kapcsán konfliktusok: egyrészt a politika és a társadalom között, másrészt a társadalom különböző alrendszerei között. A betegség kezelésével, okainak föltárásával kapcsolatos dilemmák, megoldási nehézségek esetében ez természetesen is egy rendkívül bonyolult rendszerben, mint amilyen az ipari, illetve posztindusztriális társadalom. Egy afrikai vagy éppen középkori európai falusi kisközösséget a betegség vagy kipusztítja / kipusztította, vagy pedig a lakosok egy



részének sikerül(t) túlélni, és az élet folytatódhat tovább, mint a betegség előtt. A paraszti közösségekben a túlélés a legfőbb parancs.

Minden látszat ellenére egy sokmilliós, akár tízmilliós lakosú metropolisz, vagy több tízmilliós lakosú ország sokkal sebezhetőbb, mint egy harmadik világbeli falu, éppen a technológiai fejlettség, a munkafolyamatok bonyolultsága és az egymáshoz kapcsolódó szolgáltatások sokrétűsége miatt. Gondoljunk csak abba bele, hogy ha halálos kór üti föl fejét egy gyárban, le kell állítani a termelést, minden dolgozót át kell szűrni a járványügyi protokollon. Ha egy dolgozóval, vagy akár egy összefogdosott árucikken a vírus kijut, és eljut A pontból B pontba – akár a város vagy az ország másik részébe, akár másik országba –, ez magával hozza az áruszállítás korlátozását. A közlekedés, áruszállítás leállása, a bonyolult közszolgáltatások, a közigazgatás szüneteltetése vagy átállása más rendszerbe, a hatalmas embertömeg élelmezése, ellátásának biztosítása jóval nagyobb logisztikai feladatot kíván egy metropoliszban, mint egy kisebb településen. Nem egyszerűen a vírus megfékezése okoz problémát, hanem a mindennapos fejlett életfeltételek további zökkenőmentes biztosítása, valamint a közrend fenntartása. Ráadásul nagyobb tömegben a rémhírek is jobban terjednek.

Az [1831-es magyarországi koleralázadás](#) története mutatja, hogy egy járvány idején, a hatóság hibás rendelkezései következtében gyakran elszabadulnak az indulatok, könnyen kitörhet a pánik. Katasztrófák idején a társadalmi feszültségek sokkal élesebben jelentkeznek, hiszen a társadalom hátrányos helyzetű tagjainak vállára



hárulnak a terhek. A jobb kapcsolati és információs tőkével rendelkező, mobilis társadalmi rétegek könnyebben el tudják hagyni a fertőzött területet. Erre figyelmeztet például Cheever esete, aki a még egészséges élettársát figyelmezteti arra, hogy hamarosan bezárul a karantén Chicago körül, és így ő is „csapdába” eshet. Cheever egyértelműen visszaélt az információval.

A demokráciában ilyenkor azt várják el a vezetőtől, hogy összehangolja a különböző szervezetek és az érintett szakpolitikák (járványügy, közegészségügy, rendfenntartás) tevékenységét, és egyúttal rendszeresen informálja a polgárokat. Természetesen előfordulhat olyan helyzet, hogy a legfőbb közjogi méltóságot is biztonságba kell helyezni. Ez történik a *Fertőzésben*.

A demokráciákban a „normális” ügymenet idején a fegyveres testületek csupán a végrehajtó hatalom karjaként működnek, de nem próbálnak önálló tanácsadói szerepkörre szert tenni. A *Vírusban* az elnök habozik zöld utat engedni a legradikálisabb megoldásnak, de katonai tanácsadói meggyőzik, hogy nincs más lehetőség (valójában persze van, hiszen Daniels ezredes már a vírusgazda nyomában van). A hadseregnek ott persze érdeke a kisváros lebombázása, és ezzel a vírussal együtt a bizonyíték eltüntetése is. A *Fertőzésben* a hadsereg szintén jelentős szerepet kap, hiszen az elnök ismeretlen helyen tartózkodik, a Kongresszus csak digitálisan ülészik, így gyakorlatilag az állami hatalom szereplői közül a polgárok csak a hadsereggel találkoznak. Alapvetően azonban mindkét filmben megmaradnak a demokrácia keretei.



Az *És a zenekar tovább játszik* annyiban más, hogy ott a titokzatos kór, az AIDS valóban létező betegség, és mivel az 1980-as években jelent meg, már van egy rálátásunk a történetekre. Ám amikor a betegség éppen csak fölütötte a fejét, szintén járványként kezelték. Úgy interpretálták, mint különös járványt a San Francisco-i meleg közösségekben. Aztán kiderült, hogy más csoportok (prostituáltak, intravénás drogfogyasztók, sőt vérátömlesztett betegek) is veszélyeztetettek. A politika eleinte teljesen közönyösen reagált az új betegség megjelenésére. A Republikánus Párt a vallásos jobboldal pártjaként elutasítóan viszonyult az AIDS-fertőzöttekhez, és a Reagan-adminisztráció jelentősen szűkítette az orvosi kutatásokra fordított szövetségi költségvetési tételeket. Később persze a politikának tudomásul kellett vennie a veszélyt, amelyet az AIDS jelent a társadalom egészére.

A tudósok mindhárom filmben szembekerülnek a politikával és / vagy a fegyveres szervezetekkel. A konfliktus oka, hogy ők hivatásukból fakadóan a tudományos megoldást (a vírus okainak kutatása, terjedésének föltérképezése) kívánják megoldani, ami egyrészt hosszú munka, másrészt pedig költséges. A politika és / vagy fegyveres testületek azonban rövid időintervallumban gondolkodnak, és azonnali, gyors megoldás követelnek. Nyilvánvaló, hogy amikor meg kell oldani egy válságot vagy elhárítani egy katasztrófát, nincs lehetőség a mélyen megalapozott tudományos kutatómunkára. A politikusnak és a katonának döntés kell hoznia, lehetőleg minél gyorsabban, a nagyobb baj elkerülése érdekében. Másfelől a konfliktus abból fakad, hogy a



tudós – esküjénél fogva – az igazságot kutatja. Etikátlan a tények elhallgatása. Ahogyan azonban Csányi Vilmos fogalmaz, „aki följebb van, annak néha olyat is el kell mondania, ami nem igaz, de célszerű.” A politikus nem mondhat olyat, amivel növelhetné a tömeghisztériát. Azt kell kommunikálnia, hogy ura a helyzetnek, hiszen ellenkező esetben hozzájárulna a válság elmélyítéséhez.

A tudósnek nem csak a hatalom felől kell védekeznie, hanem gyakran az áltudomány vagy a rémhírgyártás irányából is. A *Fertőzés* bemutatja, hogy a járványhoz hasonló katasztrófák idején a tudományba vetett hit milyen hamar megkérdőjeleződik a fölbukkanó kóklerek, rémhírterjesztők és a konspirációs elméleteket gyártó firkászok által, akik megmondják a „tutit”, és magukat az elhallgatott igazság letéteményeseiként tüntetik föl. Az emberi természet pedig olyan, hogy szeretne fogódzókat kapni, szeretné, ha a félelmeire választ kapna. Ha a tudomány nem tud számára biztatót közvetíteni, akkor az ember könnyen áldozatul eshet a kóklereknek és fake news-gyártóknak.

Úgy véljük, hogy ezek a fenti filmek segítenek választ kapni arra, hogyan is viselkedik az emberek többsége egy rejtélyes betegség vagy egy járvány esetén.

Az ember számos betegséget legyőzött, de mindig újabb és újabb betegségek bukkannak föl. Ezek előállításához néha az emberi felelőtlenség is hozzájárul, ahogyan a *Vírusban* láthatjuk, és a globális tömegturizmus és kereskedelem, a sűrűsödő, egész Földet behálózó személyi és áruszállítás jó lehetőséget, a gyorsan gyarapodó, metropoliszokba zsúfolódott embertömeg pedig jó táptalajt jelent a



vírusok elterjedéséhez. Így biztosan születnek még újabb blockbuster járványfilmek.

	És a zenekar....	Vírus	Fertőzés
a betegség eredete	természetes	biológiai fegyver	nem tudni
közeg	San Francisco, New York, majd egész USA	Sand Creek városka	az egész világ
tudósok és politika / bürokrácia kapcsolata	rossz, a szövetségi források csökkentése és a politika érdektelensége miatt	rossz, mert a hadsereg akadályozni igyekszik a tudóst	részben együttműködést láthatunk, részben azonban etikai indíttatású ellentétet (pl. placebó kínai falunak)
politika és hadsereg kapcsolata	nem ismert	rossz, mert az elnök kezdetben ellenzi a drasztikus megoldást	összehangolt, de a hadsereg titkolózik, az orvos visszaél az információval



politika és az adott mikroközösség kapcsolata	rossz, mert a Reagan-kormány érzéketlen a mikroközösség problémáira	rossz, mert Sand Creek város megoldást vár, és a kormány nem tud segíteni, csak kijárási tilalommal	rossz, mert a kormány kijárási tilalma és az ellátási nehézségek miatt pánik, fosztogatás alakul ki
a média szerepe	negatív, mert érzéketlen a mikroközösség problémáira, kezdetben	nem ismert	részben negatív, mert a közösségi média sztárja rémhírt terjeszt, részben pozitív, mert a hiteles újságíró nyomozni akar a vírus eredete után
nyilvánosak-e a döntések	igen	nem	nem

